

УДК 347.131

ПРАВОВИЙ ЧАС У РЕЧОВОМУ ПРАВІ

Маковій Віктор Петрович,

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри цивільно-правових
дисциплін (Одеський державний
університет внутрішніх справ, м. Одеса,
Україна)

Стаття містить дослідження правового часу як юридичної категорії речового права, а також як засобу до обмеження відповідного суб'єктивного цивільного права у речових відносинах. Здійснено системне дослідження вагової частини речових прав, визначених загальним та спеціальним законодавством, на предмет встановлення місця у відповідному механізмі правового регулювання строку та терміну, що є формами прояву темпоральних величин у цивільному праві.

Ключові слова: строк, термін, час, речове право, право власності, сервітут, володіння, набуття, припинення, здійснення.

Правовое время в вещном праве

Маковий Виктор Петрович,

кандидат юридических наук, доцент,
заведующий кафедры гражданско-
правовых дисциплин,
(Одесский государственный
университет внутренних дел, г. Одесса,
Украина)

Статья содержит исследование правового времени как юридической категории вещного права, а также как средства к ограничению соответствующего субъективного гражданского права в вещных отношениях. Совершено системное исследование большого числа вещных прав, определенных общим и специальным законодательством, на предмет определения места срока и термина, которые являются формами проявления темпоральных величин в гражданском праве.

Ключевые слова: срок, термин, время, вещное право, право собственности, сервитут, владение, приобретение, прекращение, осуществление.

Legal time in the law of estate

Makovii Viktor Petrovich,

candidate of legal sciences, associate professor,
head of the department of civil legal disciplines,
(Odessa state university of internal affairs)

The article contains research of legal time as a legal category of law of estate, and also how facilities are to limitation of the proper equitable civil right and subjective civic duty in the real relations.

System research of large number of laws of estate, definite by the common and special legislation, is accomplished, both before, and in modern terms. At it is conducted analysis of the normative fixing of legal time as a civil legal institute, legal constructions of limitation of equitable civil rights, and also varieties of laws of estate within the framework of the Ukrainian legal field.

Attention for the purpose of location term and term applies, which are the forms of display of temporal sizes in a civil law, and also their display in the mechanism of the legal adjusting of real legal relations. Among the laws of estate in the plane of action of temporal limitations the right of ownership, right for the domain, servitut, are considered, emfitevzis, superfitsiy, right for the operative management, right for the complete economic conduct, right for the permanent use by lot land.

By an author legal time is explored in the context of selection of such stages of existence of law of estate as: 1) origin; 2) realization; 3) stopping.

In addition, the real relations are analysed, and the normative orders are interpreted taking into account the their entity selection, that is definite property blessing, among which lot lands, habitation as apartments, one-flat houses, rooms in apartments and one-flat houses, dwelling and unoccupied apartments in dormitories, securities of the proper legal mode, some property of public and communal domain.

Separate attention is devoted to the questions of methods of acquisition and stopping of right of ownership and other laws of estate, which the short stories of normative orders are selected among, on the example of the so-called special confiscation.

An useful conclusion is done about that a term by virtue of nature of real legal relations has the enough tapered use and is inherent more of themes from them, which arise out of agreement, and also realization of which by the is mediated contractual relations. Also the special attention is spared to the civil legal term of complex legal nature on the example of acquisitive prescription.

Keywords: term, term, time, proprietary right, ownership right, easement, possession, acquisition, termination, exercise.

Розгляд часу в числі обмежуючих правових конструкцій здійснення цивільного права та виконання цивільного обов'язку наразі є доволі актуальним, що пов'язано з його сутністю як соціально-правового та філософського явища, пріоритетним покликанням якого є упорядкування цивільного обігу, стабілізація цивільних правовідносин, забезпечення оперативної реалізації їх змісту [1, с. 5]. Дана темпоральна категорія пронизує всі інститути цивільного права, зокрема в рамках врегулювання речових відносин. На розвиток основних здобутків світової спільноти, зокрема країн Європи, на теренах української держави віднайшли відображення найкращі напрацювання правової регламентації таких суспільних відносин як в Основному Законі, так і спеціальному цивільному законодавстві.

Свого часу Закон України «Про власність», а далі Конституція України у ст. ст. 13, 14, 41, 47, та 54 безпосередньо заклали підвалини для подальшого розвитку та становлення речових прав в рамках українського законодавства, а Цивільний кодекс України (надалі – ЦК) та низка прийнятих у відповідності до нього спеціальних нормативно-правових актів продовжили збагачення правового регулювання цих відносин із запозиченням найкращих напрацювань сучасного європейського законодавства у площині набутих останнім найцінніших юридичних конструкцій у цій сфері.

Дослідженню загальних правил обмеження суб'єктивних речових прав було присвячено низку робіт науковців різних часів. Серед останніх напрацювань необхідно відзначити напрацювання О.В. Розгон в частині меж та обмеження права власності, І.А. Спасибо щодо набуття права власності, К.М. Тоцької з приводу обмеження права власності на земельну ділянку, Я.В. Оніки щодо речових прав на земельні ділянки сільськогосподарського призначення та інші. Безпосередньо темпоральним мевам здійснення наведених цивільних прав приділено уваги Т.М. Вахонєвою у розрізі загальних положень про строки і терміни у цивільно-правових інститутах, І.В. Яремовою в рамках визначення моменту набуття права власності в залежності від різновиду об'єкта та певного юридичного факту, за якого

виникає відповідне речове право. В.В. Луць у згаданій роботі здійснив комплексне оглядове дослідження строків і термінів в рамках інститутів права власності та інших речових прав.

Метою даної статті є визначення сутності правового часу у речових відносинах, виокремлення обмежувальної його дії на етапі виникнення, здійснення та припинення відповідного суб'єктивного цивільного права у розрізі наявного теоретичного та емпіричного підґрунтя.

Дослідження отриманої української моделі правового регулювання речових відносин надає привід дійти наступних висновків в частині застосування темпоральних величин в рамках здійснення відповідних суб'єктивних цивільних прав та виконання суб'єктивних цивільних обов'язків.

Слушним є погляд на сутність часу у соціально-правовому вимірі як цивільно-правову категорію з урахуванням природи обмеження речового права. Зміст ст. 13 ЦК надає визначення меж здійснення будь-якого суб'єктивного цивільного права, яке регламентоване договором або актами цивільного законодавства. Є.О. Мічурін у власній дефініції обмеження суб'єктивного цивільного права визначає як елемент механізму правового регулювання, спрямований на охорону прав суспільства, інших уповноважених осіб, здатний за допомогою специфічних законодавчих заборон, обов'язків чи дозволів впливати на звуження змісту суб'єктивного цивільного права та ускладнення його здійснення [2, с. 130]. У авторській інтерпретації обмеження суб'єктивного цивільного права у порівнянні з обтяженням полягає у звуженні меж здійснення відповідного суб'єктивного права уповноваженої особи, яке не пов'язано з виникненням будь-яких додаткових прав у інших осіб, визначене нормативним приписом, договором або рішенням суду [3, с. 33–34]. При цьому, якщо в якості таких меж розглядати часові величини, які безпосередньо обмежують здійснення суб'єктивних речових прав, а відповідно і кореспондуючих їм цивільних обов'язків, то маємо розуміння сутності правового часу саме у наведеному контексті [4, с. 126].

У книзі третій ЦК правовий час відтворено в розрізі наступних етапів існування суб'єктивного речового права: 1) виникнення; 2) здійснення; 3) припинення. При цьому він проявляється у сутності як строку, так і терміну, які займають окреме місце у загальній дефініції часу за положеннями розділу V «Строки та терміни. Позовна давність». Так в якості терміну, як прояву темпоральної величини, необхідно визнати момент виникнення права власності на новостворене майно та об'єкти незавершеного будівництва (ст. 331), момент набуття права власності за договором (ст. 334), на рухому річ, від якої власник відмовився (ст. 336), на знахідку (ст. 338), на бездоглядну домашню тварину (ст. 341), на скарб (ст.

343), за набувальною давністю (ст. 344), а також виникнення права володіння (ст. 398), сервітуту (ст. 402), права користування чужою земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб (ст. 407), права користування чужою земельною ділянкою для забудови (ст. 413).

Подібним чином, термін прямо унормований положеннями ЦК щодо припинення права власності шляхом: відмови від права власності (ст. 347), знищення майна (ст. 349), а також припинення права володіння (399), сервітуту (ст. 406), права користування чужою земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб (ст. 412), права користування чужою земельною ділянкою для забудови (ст. 416).

Поряд з 3 книгою ЦК темпоральні величини щодо моменту виникнення та припинення речових відносин містяться в інших, спеціальних, нормативно-правових актах. Зокрема, з приводу правового регулювання суспільних відносин щодо приватизації майна вказані правові категорії охарактеризовані в положеннях ст. ст. 116, 118 Земельного кодексу України – стосовно земельних ділянок, у Законі України «Про приватизацію державного житлового фонду» – стосовно квартир у багатоквартирних будинках, одноквартирних будинків, кімнат у квартирах та одноквартирних будинках, у положеннях Закону України «Про забезпечення реалізації житлових прав мешканців гуртожитків» – щодо житлових та нежитлових приміщень у гуртожитках, у приписах ст. ст. 65, 65¹, 65², 65³, 68 та 69 Закону України «Про акціонерні товариства» – щодо належних державі пакетів акцій у статутному капіталі акціонерного товариства, у нормах Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» – при виході суб'єктів управління товариства з обмеженою відповідальністю зі складу його учасників, учасником якого є держава або територіальна громада і розмір державної або комунальної частки в якому становить 50 або менше відсотків, і у Законі України «Про приватизацію державного і комунального майна» – щодо решти видів державного та комунального майна, включаючи єдині майнові комплекси (підприємства), як найбільш складні об'єкти у сутності змісту ст. 191 ЦК.

Відповідним чином, питання, що є предметом даного дослідження, в частині виникнення права власності на об'єкти самочинного будівництва унормовані положеннями низки законодавчих актів. Така підстава виникнення права власності здійснення у площині одного з варіантів будівництва: на земельній ділянці, що не була відведена для цієї мети, без належного документа, який дає право виконувати будівельні роботи, чи належно затвердженого проекту, за умови істотного порушення будівельних норм і правил. У зв'язку з цим до числа правил, що визначають коло обставин у структурі відповідного юридичного складу, за якого виникає право власності щодо самочинного будівництва небезпідставно віднесено

Закон України «Про архітектурну діяльність», Закон України «Про планування та забудову територій», Закон України «Про основи містобудування», Закон України «Про державний контроль за використанням та охороною земель», де надано визначення значимим юридичним категоріям, як-то «будівництво», «містобудування», «самовільне зайняття земельної ділянки» тощо [5, с. 219–220].

Питання припинення права власності шляхом викупу земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, приватної власності для суспільних потреб чи їх примусового відчуження з мотивів суспільної необхідності деталізовані у Законі України «Про відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності», де визначені часові межі здійснення відповідної процедури щодо припинення такого речового права у контексті використання спеціальних юридичних категорій, які входять до складу відповідної юридичної сукупності, на прикладі понять «суспільна необхідність», «суспільна потреба» [6]. Разом зі строками та термінами у речових відносинах при дослідженні такого способу припинення права власності підлягають прискіпливому аналізу також і питання темпоральних величин як засобу до обмеження суб'єктивних цивільних прав та обов'язків сторін договору, як підстави відчуження вказаного об'єкта [7].

Застосування часових меж здійснення прав та виконання обов'язків при реалізації конфіскації як санкції за вчинене правопорушення шляхом припинення права власності унормовано положеннями адміністративного та кримінального законодавства, зокрема у ст. 29 Кодексу України про адміністративні правопорушення та у ст. 59 Кримінального кодексу України. З урахуванням новел антикорупційного законодавства та спрощенням візового режиму з країнами Європи особливого правового регулювання набула так звана спеціальна конфіскація, основні засади якої відображені у Законі України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо виконання рекомендацій, які містяться у шостій доповіді Європейської комісії про стан виконання Україною Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України, стосовно удосконалення процедури арешту майна та інституту спеціальної конфіскації», який по своїй суті відтворює кримінально-правову природу даної юридичної категорії [8, с. 293].

Оскільки ч. 2 ст. 395 ЦК вказує на невичерпність переліку речових прав, необхідно дійти висновків щодо поширення правової регламентації темпоральних величин й на інші речові права, які визначені законом. Вочевидь, подібні висновки мають бути отримані з приводу унормованих Господарським кодексом України права господарського відання та права

оперативного управління (ст. ст. 136, 137), а також визначеного Земельним кодексом України права постійного користування земельною ділянкою (ст. ст. 92, 125).

Окрім того, термін застосовується у чинному законодавстві як початок перебігу іншого виду правового часу – строку, що не може бути позитивно сприйнятим, оскільки наведені темпоральні величини чітко розмежовуються у ст. 251 ЦК за правовим значенням відповідної категорії: для терміну – момент у часі, з настанням якого пов'язана відповідна дія чи подія, що має юридичне значення, а для строку – період у часі, зі спливом якого пов'язана та чи інша юридично значима дія чи подія.

Що ж до строку, то така темпоральна величина має менш поширене використання в рамках здійснення речових прав у порівнянні з зобов'язальними. Наведена обставина пояснюється тим, що речові відносини у своїй природі є статичними, в той час як зобов'язальні – динамічними, а строк по суті має правове значення саме в динамці перебігу. У зв'язку з наведеним у цивільному праві є усталеною думка з цього приводу, яка взагалі ототожнює застосування строку та терміну до речових відносин, насправді не залишаючи місце першому у відповідних положеннях [1, с. 79–89].

Хоча непоодинокі випадки нормативного закріплення строку й у визначенні темпорально-правових меж здійснення відповідного суб'єктивного речового права. Наприклад, безпосередньо строковими рамками прояву темпоральних величин в речовому праві оперують нормативні положення ЦК щодо меж здійснення давнісного володіння (ст. 344), права власності особи на майно, яке не може їй належати (ст. 348), сервітуту (ст. 403), права користування чужою земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб (ст. 408), права користування чужою земельною ділянкою для забудови (ст. 413).

З наведених новими для вітчизняного законодавства є положення щодо строків набувальної давності. При цьому сама набувальна давність розглядається у вузькому та широкому розумінні. У широкому розумінні – як цивільно-правовий інститут, у вузькому – як складний юридичний факт, що є підставою виникнення речового права. Як цивільно-правовий інститут, набувальна давність – це система цивільно-правових норм, які регулюють однорідні відносини з приводу визначення долі майна, що перебуває у кваліфікованому володінні певної особи протягом встановленого законом часу. Як юридичний факт, набувальна давність – це системна сукупність юридичних фактів (юридичний склад), що є підставою для виникнення речового права у певного суб'єкта цивільно-правових відносин.

Саме в межах здійснення давнісного володіння або давнісного користування простежується темпоральне обмеження в рамках природи

строку набувальної давності, за наслідками впливу якого виникає відповідне речове право. При цьому слушно з огляду на умови здійснення такого права, об'єкт, щодо якого воно реалізується, а також деяких інших характерних рис подібного правового положення, виокремлено ординарні (звичайні) та екстраординарні (спеціальні) строки набувальної давності [9, с. 201–202].

Строк в ролі правового часу у сервітутних відносинах розглядається як спосіб здійснення обмеження прав на землю (постійні та непостійні сервітуту), що забезпечує безперервне чи епізодичне (фізично постійним таке використання бути не може, хоча юридично воно завжди доступно йому) використання земельної ділянки в інтересах сервітуарія, а також як темпоральна обмежувальна величина безпосереднього здійснення сервітуту, як наслідок наявності безстрокових та строкових сервітутів [10, с. 54–55].

Слушною є точка зору, яка схиляється до походження права користування чужою земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб із договірних відносин [11, с. 142–144]. Подібне не безпідставно має відповідну підтримку й щодо права користування чужою земельною ділянкою для забудови [12, с. 185–186]. У зв'язку з цим строки здійснення наведених речових прав у повній мірі мають нагоду ототожнюватись з відповідними договірними строками.

З наведених міркувань необхідно дійти наступних висновків. По-перше, правовий час у речових правовідносинах отримав нормативне закріплення як на рівні приписів Цивільного кодексу України, так і спеціальних нормативно-правових актів. По-друге, у речовому праві віднайшли відображення і строки, і терміни як опосередкований засіб до обмеження відповідного суб'єктивного цивільного права. По-третє, термін набув ролі моменту виникнення та припинення того чи іншого речового права, а також початку перебігу строку у названих суспільних відносинах. По-четверте, строк в силу природи речових відносин має досить звужене застосування й притаманний більше тим речовим правам, які впливають із договору, а також здійснення яких опосередковується договірними взаєминами. По-п'яте, у речових відносинах віднайшли своє місце цивільно-правові строки комплексної природи, що притаманні не тільки їм, на прикладі давнісних строків, а саме набувальної давності.

Зазначене вище свідчить про значимість комплексних наукових досліджень темпоральних обмежень здійснення певних суб'єктивних цивільних прав в рамках того чи іншого цивільно-правового інституту чи навіть підгалузі, на прикладі речового права, а тому актуалізує подальші пізнання у цьому напрямку.

Список використаних джерел:

1. Луць В.В. Строки і терміни у цивільному праві: монографія / В.В. Луць – К.: Юрінком Інтер, 2013. – 320 с.
2. Мічурін Є.О. Обмеження майнових прав фізичних осіб (теоретико-правовий аспект): монографія. / Є.О. Мічурін – Х.: Юрсвіт, НДІ Приватного права та підприємництва АПрН України, 2008. – 482 с.
3. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців). Т. 8: Договори про передачу майна у власність та користування / За ред. проф. І.В. Спасибо-Фатєєвої. – Серія «Коментарі та аналітика». – Х.: ФО-П Лисяк Л.С., 2013. – 672 с.
4. Маковій В.П. Термін серед темпоральних обмежень суб'єктивного права інтелектуальної діяльності / В.П. Маковій // Порівняльно-аналітичне право – 2015. – № 4. – С. 122–126.
5. Курібло В.А. Самочинне будівництво: поняття та наслідки здійснення / В.А. Курібло // Часопис Київського університету права – 2009. – № 4. – С. 219–224.
6. Кузьменко Н. Правове регулювання викупу земельних ділянок для суспільних потреб: проблеми та перспективи вдосконалення / Н. Кузьменко // Підприємство, господарство і право – 2016. – № 6. – С. 98–103.
7. Яворська О.С. Договір як правова підстава викупу земельної ділянки, інших об'єктів нерухомого майна, що на ній розміщені, для суспільних потреб. / О.С. Яворська // Актуальні проблеми держави і права – 2014. – Вип. 73. – С. 369–375.
8. Ященко Я.М. Спеціальна конфіскація: деякі аспекти застосування / Я.М. Ященко // Часопис Київського університету права – 2013. – № 4. – С. 291–294.
9. Маковій В.П. Набувальна давність у цивільному праві: теорія та практика: моногр. / В.П. Маковій – Одеса: ОДУВС, 2014. – 232 с.
10. Луць В., Лапечук П., Попович Т. Проблеми земельного сервітуту / В. Луць, П. Лапечук, Т. Попович // Юридична Україна – 2010. – № 2. – С. 53–55.
11. Харитонов Т.Є. Набуття громадянами права на чужу земельну ділянку шляхом укладання договору емфітевзису / Т.Є. Харитонов // Порівняльно-аналітичне право. – № 1. – 2014. – С. 140–144.
12. Пляс О.В. Природа правовідносин користування чужою земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб та для забудови / О.В. Пляс // Європейські перспективи. – № 1. – 2015. – С. 184–189.